

УДК 631.151.61

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВЕРТИКАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ В АПК**

В.В. Рябенко, аспірант

Розкриті теоретичні основи розвитку вертикальних інтеграційних процесів в АПК України. Показані шляхи формування та функціонування інтеграційних утворень в умовах перехідної економіки, а також проблеми, які можна вирішити за допомогою інтеграції.

Нині сільськогосподарські підприємства України працюють у складних економічних умовах, що викликані порушенням паритету цін між продукцією сільського господарства та інших галузей, недосконалістю організаційних процесів, недостатнім забезпеченням висококваліфікованими спеціалістами, недосконалістю податкового законодавства й аграрної політики держави, проблемою створення і розвитку нових виробничих формувань.

В цілому друга і третя сфера АПК знаходяться в кризовому стані. Але структура цін на кінцеву продукцію складається таким чином, що її переробка і особливо, реалізація стають вигіднішими її виробництва. А тому інвестиції в третю сферу АПК більш перспективні і швидше окупаються, ніж у другу.

Однак тяжке фінансове становище більшості підприємств харчової та переробної промисловості призвели до того, що щорічне оновлення основних фондів у них не перевищує 3-4%. Населенню в переробленому вигляді реалізується лише третина виробленої сільськогосподарської продукції, в той час, як у розвинутих країнах цей показник сягає 90%.

Одним із шляхів виходу з даної ситуації могла б стати вертикальна інтеграція партнерів агропромислового комплексу. Проте реальні взаємовідносини між ланками агропромислового виробництва більше схожі на конфронтаційні ніж партнерські. Руйнуються усталені зв'язки в рамках традиційних сировинних зон, скорочуються обсяги виробництва сировини, переробні підприємства використовують своє становище монополістів переважно у власних інтересах. Спостерігається намагання звести відносини між партнерами до відносин купівлі-продажу, відмовитись від економічно доцільного розподілу кінцевих результатів, одержати односторонні вигоди, вирішити свої проблеми за рахунок партнера. Все це зумовлює нестабільність ринку, різкі коливання ринкових цін, пасивну поведінку товаровиробників на зовнішньому ринку. Тому важливе значення для агропромислового виробництва має розробка (як напрям інтеграції) досконалої спільної маркетингової стратегії партнерів на основі всебічного аналізу ринку.

Проблему становлення сільськогосподарських підприємств як рівноправних суб'єктів ринкових відносин можна вирішити трьома шляхами. Перший – досягти таких розмірів виробництва, що дозволять утримувати власні спеціалізовані маркетингу і служби постачання, переробні, торгові та інші дочірні підприємства. Але це вимагає величезної концентрації капіталу, що в межах одного господарства виявляється дуже проблематичним. Другий – це користування послугами ринкових посередників, які надали б допомогу або навіть виконали згадані господарські функції. Але за таких умов значна частина надходжень залишається у посередників. Третій шлях, за допомогою якого сільськогосподарські товаровиробники можуть стати рівноправними, конкурентоспроможними учасниками ринкових відносин, – це шлях вертикальної інтеграції, тобто об'єднання їх зусиль з метою просування у суміжні з сільськогосподарським виробництвом сфери діяльності для забезпечення контролю за рухом створеної у власному господарстві продукції й отримання від цього відповідної вигоди.

Створення на новій економічній основі агропромислових формувань різних рівнів, в яких у кожному з виробничих підрозділів реалізовувалися б всі стадії розширеного відтворення виробничого процесу, є одним з важливих напрямів підвищення ефективності функціонування АПК. Надання останнім функцій погодження й координації технологічних і економічних питань у даній сфері, розміщення інвестицій, посередницької і фінансової діяльності, маркетингу могло б усунути суперечності у взаємовідносинах, які характерні складовим агропромислового виробництва, та сприяти підвищенню його економічної ефективності.

Централізація і більш ефективне використання інвестицій у ланцюгу «сільськогосподарське підприємство – зберігання і переробка сільськогосподарської продукції – її реалізація» передбачає посилення інтеграційних процесів у різноманітних формах з розподілом прибутку відповідно до затрат учасників об'єднань. При такій організації взаємовідносин може бути забезпечена ефективна робота агропродовольчого комплексу, підпорядкована досягненню єдиного кінцевого народногосподарського результату. Лише за таких умов можливі докорінна зміна в соціально-економічній ситуації на селі, економічна свобода товаровиробників, насиченість ринку продовольством у відповідності з формулою «попит – пропозиція».

Найдоцільніший варіант утворення вертикального інтеграційного формування – об'єднання підприємств, які мають формувати закінчений цикл заготівлі сировини, виробництва, переробки та реалізації продукції із потужним і гарантованим фінансуванням як комерційним, так і державним. Оптимальний склад інтеграційного

формування може бути таким: виробники сировини і готової продукції (сільськогосподарські та переробні підприємства), фінансові інституції (банки та інші фінансово-кредитні установи), науково-дослідні та проектні установи, торгові організації, створені учасниками спільні формування (інноваційно-технологічний центр, страховий фонд, інвестиційний фонд).

За змістом інтеграція може бути виробничою, маркетинговою, постачальницько-збутовою, торговельною, освітньо-консультаційною, фінансовою тощо. Організаційно-економічні форми визначаються економіко-правовим статусом інтегрованої структури. Розрізняють такі форми інтеграції: повна (базі одного власника), контрактна (основним інструментом виступає контракт), акціонерна, кооперативна (створення переробних, маркетингових, постачальницьких кооперативів), партнерська (усна домовленість або документальне оформлення), громадська (неформальне громадське об'єднання). Схему об'єднання в інтеграційні формування доцільно розглядати за ознаками регіонального розташування (територіальний принцип) та згідно інтересів учасників (технологічний принцип). Агропромислові формування мають бути первинною ланкою АПК України. Вони повинні здійснювати технологічну, технічну, управлінську, підприємницьку, фінансову, інвестиційну, торговельну та інші види діяльності згідно зі своїм Статутом, розробленим відповідно до Законів України «Про власність», «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про сільськогосподарську кооперацію». Вертикальна інтеграція дає можливість вирішити ряд проблем, які характерні для перехідної економіки.

В інтегрованих формуваннях прискорюється рух продукції від початкової стадії її виготовлення до споживача, значно скорочуються втрати, створюються умови для поліпшення якості продукції. Основними характерними ознаками створення агропромислових виробництв є насамперед технологічна сукупність таких підприємств, яка забезпечує технологічну завершеність виробництва готових харчових продуктів. Чітке збереження технологічного циклу є показником якості товару. Крім того, товар швидко проходить технологічні фази, що прискорює економічний ріст компанії в цілому, дозволяє збільшити внутрішньогрошовий потік, прискорює амортизацію.

В інтеграційних формуваннях переробні підприємства виконуватимуть не тільки функції з переробки сировини, а й постачальницько-збутові види діяльності по забезпеченню сільськогосподарських товаровиробників технічними засобами, насінням, мінеральними добривами, хімічними матеріалами тощо, формуватимуть маркетингові структури, вивчатимуть потреби ринку в сільськогосподарській продукції, вивчатимуть можливості розширення внутрішнього і зовнішнього продовольчих

ринків. Це дає змогу сільськогосподарським товаровиробникам мати доступ до стабільного матеріально-технічного постачання за мінімальними цінами та розробляти спільні маркетингові програми діяльності на ринку продовольства.

У всьому цивілізованому світі існують визначені правила з розподілу виручки від реалізації продукції, яка виробляється із сільськогосподарської сировини, відповідно до яких на кожного учасника цього ланцюга припадає певна частка. Загальний інтерес у всіх учасників проявляється в тому, що при даній ціні на товар і частці із загальної виручки кожен із них буде намагатись до скорочення витрат у своєму діапазоні, в межах своєї частки і, відповідно, до отримання більшого прибутку.

В інтегрованих структурах виникає можливість оперативної мобілізації фінансових ресурсів і підвищується ефективність їх розподілу між підприємствами інтегрованого утворення. Інвестиційна активність в рамках інтеграційних формувань буде більш гарантованою. У якості майнового інвестиційного гаранта інтеграційне формування знижує ризик для вітчизняних та закордонних інвесторів. Виробничо-технологічна й організаційна диверсифікація дають можливість оптимізувати використання капітальних вкладень.

Інтеграційні процеси відкривають можливість для сільськогосподарських товаровиробників отримувати прибуток не тільки від сільськогосподарського виробництва, а й з інших сфер агробізнесу. У кожній сфері віддача на одиницю вкладеного капіталу й ступінь ризику неоднакові. Відомо, що вкладення капіталу в переробку сільськогосподарської продукції майже завжди менш ризиковані і приносить більший прибуток, ніж у виробництво сировини, а торгівля продуктами харчування може бути ще вигіднішою. Завдяки участі у вертикальній інтеграції, кожна подальша стадія руху продукції здатна забезпечити сільськогосподарським товаровиробникам більшу віддачу від вкладеного ними капіталу.

Великі підприємства мають змогу використовувати професійний управлінський персонал. І це також спонукає товаровиробників діяти разом. Використання найманих фахівців високої кваліфікації обходиться досить дорого, а отже, чим більше за розміром підприємство створюється, тим більше є коштів на управління, тим краще управлінців і консультантів можна залучити для оперативного керівництва.

Інтеграція також відкриває товаровиробникам можливість виходу на нові ринки збуту продукції, матеріально-технічного постачання і послуг. Власний маркетинговий канал, що контролюється лише товаровиробниками, – найнадійніший і найсприятливіший. Це має виключне значення для маркетингу продукції, що швидко псується (молоко, овочі, фрукти тощо). Для цих видів продукції навіть незначна дестабілізація їх маркетингових

каналів призводить до значних збитків, і саме тому у цих галузях вертикальні інтеграційні процеси мають найбільший шанс досягти успіху.

Перевагою спільних дій для товаровиробників є також можливість координувати свою діяльність. Важливе значення має узгодження роботи переробних підприємств з надходженням сировини. Відносно постійне і стабільне надходження сільськогосподарської сировини, регульоване договірними відносинами, дозволяє переробним підприємствам уникнути простоїв, ефективно використовувати свої виробничі потужності і працювати з мінімальними витратами.

Інтеграція також дозволяє окремому товаровиробнику подолати невизначеність шляхом поділу ризику серед партнерів по інтеграційному формуванню. Участь у подальших стадіях просування їх продукції у маркетинговому ланцюжку (зберігання, переробка, торгівля) гарантує певну стабілізацію доходів навіть за умов спаду цін на сільськогосподарську сировину. Це забезпечує сільськогосподарським товаровиробникам більшу економічну владу у маркетинговому каналі виробленої ними продукції, тобто контроль за ситуацією на ринку.

Інтеграція повинна базуватись на об'єднанні системи економічних інтересів кожного її суб'єкта та групи як єдиного економічного механізму. Серед основних інтересів учасників інтеграційних формувань слід виділити наступні: фінансова стійкість і високі темпи росту; зменшення неплатежів; технологічний ланцюг; отримання прибутку; надійність поставок і збуту кінцевої продукції; підвищення конкурентоспроможності товарів; залучення інвестицій.

Створення інтеграційних формувань в АПК України, з точки зору виконання макроекономічних завдань, що стоять перед галуззю дозволить: посилити регулювання національної економіки і прискорити реалізацію державних програм розвитку сільськогосподарського виробництва; протидіяти спаду виробництва на основі стабілізації господарських зв'язків і формування внутрішнього конкурентного середовища; підвищити конкурентоспроможність продукції АПК як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках шляхом першочергового фінансування проектів, які швидко окупаються та зорієнтовані на експорт; прискорити застосування науково-технічних досягнень в агропромисловому виробництві; стабілізувати платіжну дисципліну за допомогою спрощення взаєморозрахунків технологічно пов'язаних між собою підприємств.

Отже, одним із суттєвих факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є укріплення і розвиток економічних відносин між всіма сферами АПК. У зв'язку з цим необхідно розвивати різноманітні інтеграційні

утворення за участю сільського господарства: агрофірми, акціонерні товариства, асоціації, агрокомбінати, агрооб'єднання, концерни, агропромислово-фінансові групи.

Таким чином, вертикальна інтеграція в АПК є логічною реакцією на ускладнення ринкової ситуації. Мета вертикальної інтеграції – пошук ефективних механізмів захисту різноманітних інтересів товаровиробників шляхом формування організаційних утворень певного функціонального призначення. Інтеграція повинна стати ідеологією виживання і ефективного функціонування сільськогосподарських товаровиробників за ринкових умов.

Раскрыты теоретические основы развития вертикальных интеграционных процессов в АПК Украины. Показаны пути формирования и функционирования интеграционных образований в условиях переходной экономики, а также проблемы, которые можно решить с помощью интеграции.

In the given article the theoretical fundamentals of development vertical integration processes in an agrarian orb of Ukraine are uncovered. The paths of shaping and operation integration formations in conditions of transitional economy are shown, and also it is possible to decide problems, which with the help of integration.